

Arkadiusz Machniak*

POLITYCZNE ORAZ IDEOLOGICZNE MOTYWACJE DZIAŁALNOŚCI ROMANA KISIELA, PSEUDONIM „SĘP”, „DŹWIGNIA”. STUDIUM PRZYPADKU

Streszczenie

Roman Kisiel urodził się w 1916 r. w niewielkiej wsi Bystrowice położonej blisko Jarosławia. Przed wybuchem II wojny światowej pracował jako kupiec. Pełnił także służbę w Wojsku Polskim. R. Kisiel podczas wojny aktywnie działał w podziemiu zbrojnym przeciwko Niemcom okupującym Polskę. Był dowódcą oddziału zbrojnego, który bronił również polskiej ludności przed atakami oddziałów UPA. Swoją działalność polityczną i konspiracyjną kontynuował po zakończeniu II wojny światowej. Przez wiele lat był aktywnym działaczem Polskiego Stronnictwa Ludowego. Po 1945 r., jako działacz niepodległościowy, znalazł się w zainteresowaniu komunistycznego aparatu represji. Polska była w tym czasie w strefie wpływu ZSRR, który siłą narzucił nowy ustroj polityczno-społeczno-gospodarczy. Kisiel po zakończeniu II wojny był wielokrotnie aresztowany i prześladowany przez władzę komunistyczną. Będąc przekonany o zbliżającym się kolejnym konflikcie międzynarodowym, założył niepodległościową organizację zbrojną o nazwie Polskie Powstańcze Siły Zbrojne. Jej celem był walka o wolną i niepodległą Polskę. Organizacja ta została rozpracowana przez komunistyczny aparat represji, a Kisiel oraz jego współpracownicy zostali pozbawieni wolności. Po wyjściu na wolność Kisiel w dalszym ciągu był represjonowany przez władze polityczne i znajdował się w zainteresowaniu aparatu represji. Przeciwnicy zarzucali mu zdradę i realizację prywatnych celów. Jego bliscy współpracownicy cenili go za wierność swoim ideałom oraz za to, że poświęcił swoje życie w walce za demokratyczną Polskę. Postać Romana Kisiela wzbudza uznanie wśród wielu badaczy, ma również zdecydowanych przeciwników.

Słowa kluczowe: Roman Kisiel, Polskie Powstańcze Siły Zbrojne, komunistyczny aparat represji, rozpracowanie, podziemie niepodległościowe, konspiracja, demokracja

Wstęp

Zakończenie II wojny światowej skutkowało istotnymi zmianami układów politycznych, społecznych i gospodarczych w wymiarze międzynarodowym. Ustalenia konferencji w Jałcie i Poczdamie oraz prze-

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: amur5@tlen.pl, ORCID: 0000-0002-8092-9973.

bieg działań wojennych na frontach wojny w konsekwencji doprowadziły do rozszerzenia strefy wpływów przez Rosję sowiecką. Dla Polski oznaczało to nowe zniewolenie i przebudowę ustroju kraju. Po 1945 r. sukcesywnie przejmująca władze w Polsce partia komunistyczna wprowadzała rozwiązania systemowe będące odwzorowaniem ustroju ZSRR.

Czy w realiach lat 1945–1953 było możliwe utworzenie organizacji niepodległościowej, która mogłaby z sukcesem podjąć walkę o wyzwolenie Polski spod jarzma komunistycznego? Współczesny stan badań nad Polską w okresie stalinizmu zdaje się negować wspomnianą możliwość. Nie brakowało jednak idealistów, którzy gotowi byli podjąć takie wyzwanie. Jednym z nich był Roman Kisiel – działacz stronnictw ludowych, który założył organizację niepodległościową o nazwie Polskie Powstańcze Siły Zbrojne (PPSZ) działającą na przełomie lat 40. i 50. ubiegłego wieku na terenie południowo-wschodniej Polski.

Autor przyjął następujące pytania badawcze: 1) jakie były przesłanki działalności R. Kisiela motywujące go do trwania w opozycji do komunistycznej władzy i walki o Polskę niezależną oraz demokratyczną? 2) czy jest możliwa jednoznaczna ocena postaci Kisiela w kontekście posiadanych na jego temat informacji?

Niniejszy tekst jest kolejnym etapem badań autora nad działalnością PPSZ¹. W ramach prezentowanego tekstu autor skupił się głównie na postaci twórcy i przywódcy PPSZ, natomiast elementy dotyczące tej organizacji niepodległościowej stanowią tło uzupełniające tekst, gdyż jej działalność autor przedstawił w swoich wcześniejszych publikacjach.

¹ A. Machniak, *Eugeniusz Kondziolka, Moje wspomnienia*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 2014, t. XXVI; tenże, *Polskie Powstańcze Siły Zbrojne – charakterystyka organizacji*, „Krakowskie Studia Małopolskie” 2015, nr 20; tenże, *Eugeniusz Kondziolka – życie i działalność w Polskich Powstańczych Sił Zbrojnych*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2013–2014, nr XXIV; tenże, *Kombinacja operacyjna pionu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na przykładzie rozpracowania organizacji podziemnej Polskie Powstańcze Siły Zbrojne*, „Karpacki Przegląd Naukowy” 2019, nr 2. Należy zaznaczyć, że pierwszą osobą, która swoje zainteresowania badawcze poświęciła PPSZ, był potomek jednego z członków tej organizacji: M. Koba, *Polskie Powstańcze Siły Zbrojne*, Rzeszów 1998. Informacje na temat tej organizacji odnaleźć można w publikacji Jana Pisulińskiego: J. Pisuliński, *Konflikt polsko-ukraiński w powiecie przemyskim zimą i wiosną 1945 roku i udział w nim grupy Romana Kisiela „Sępa”*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2005, nr 4/2. Istotny jest wkład badawczy dotyczący działalności PPSZ ze strony Ireny Kozimali: I. Kozimala, *Żołnierze Wyklęci. Z dziejów partyzantki antykomunistycznej w powiecie przeworskim 1944–1956*, Przeworsk 2016 oraz Mirosława Surdeja: M. Surdej, *Polskie Powstańcze Siły Zbrojne – próba odbudowania chłopskiej konspiracji zbrojnej w Polsce w początku lat pięćdziesiątych XX wieku [w:] Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1944/1945–1989)*, red. A. Indraszczyk, M. Krzysztofinski, Warszawa–Rzeszów 2014.

Artykuł opracowany został na podstawie analizy materiałów źródłowych zdeponowanych w archiwum IPN. Niebagatelny wpływ na zainteresowania badawcze działalnością PPSZ ze strony autora tekstu miały osobiste spotkania w latach 2012–2018 z ostatnim żyjącym wówczas członkiem tej organizacji – mjr. rez. Eugeniuszem Kondziołką ps. „Kem”, który dostarczył bezcennych i wiarygodnych informacji na temat PPSZ.

Roman Kisiel ps. „Sęp”, „Dźwignia” – działacz ludowy, polityk, konspirator. Marzyciel, patriota czy cynik?

Lata 1945–1947 to czas dla Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL) poświęcony nieustającej walce. Po pierwsze, był to etap zmagani ukierunkowanych na uzyskanie poparcia polskiej wsi i wyzwanie dla lubelskiego Stronnictwa Ludowego. Po drugie, to czas konfrontacji z Polską Partią Robotniczą, nierówna walka z nagonką i represjami komunistycznych władz. Po trzecie, to porażka związana z referendum ludowym. Po czwarte, to z góry skazane na klęskę wybory do Sejmu Ustawodawczego. Była to strategiczna dla PSL i większości społeczeństwa walka, która jednak zakończyła się porażką. Czas od stycznia do października 1947 r. to już tylko okres agonii stronnictwa. Punktem krytycznym był wyjazd Stanisława Mikołajczyka z Polski, co w zasadzie kończyło etap walki PSL z budowanym systemem komunistycznym w kraju (Grosicka, 2009, s. 38).

W Polsce natychmiast komuniści podjęli starania w zakresie budowy systemu wzorowanego na ustroju ZSRR. W tym samym czasie Kisiel powziął decyzję o ponownym przejściu do podziemia. Warto prześledzić, jakie drogi życiowe skłoniły go do podjęcia tej decyzji.

Roman Kisiel urodził się w 1916 r. w niewielkiej wsi Bystrowice położonej blisko Jarosławia. Edukację szkolną zakończył na etapie siedmiu klas szkoły podstawowej, a przed wybuchem II wojny światowej pracował jako kupiec. W 1931 r. został działaczem ruchu ludowego. W latach 1938–1939 służył w stopniu kaprała w 10. Dywizji Taborowej z miejscem dyslokacji w Radymnie. Po zakończeniu kampanii wrześniowej przez pierwsze lata okupacji był właścicielem sklepu, który prowadził wraz z żoną w miejscowości Orły w okolicach Przemyśla. W 1942 r. został członkiem konspiracyjnych Batalionów Chłopskich (BCh) i przez następne dwa lata tworzył ich struktury w powiecie przemyskim. W 1944 r. doprowadził do powstania w powiecie przemyskim Ludowej Straży Bezpieczeństwa. W tym samym roku wraz z oddziałami Armii Krajowej był organizatorem akcji „Burza” na obszarze powiatu

przemyskiego. Latem 1944 r. piastował stanowisko komendanta Milicji Obywatelskiej powiatu przemyskiego. Następnie rozpoczął działalność skierowaną zarówno przeciwko Ukraińcom, jak i oddziałom sowieckim. W 1945 r. podjął decyzję o ujawnieniu oddziału, którym dowodził, przed Urzędem Bezpieczeństwa (UB) w Przemyślu. W 1945 r. zajmował stanowisko prezesa PSL w Przemyślu. Był kilkakrotnie aresztowany przez UB za działalność propagandową, a po zwolnieniu z więzienia wyjechał do Kamiennej Góry (AIPNOR, 050/1938, s. 14).

W okresie II wojny światowej, należąc do BCh, Kisiel po raz drugi zawarł związek małżeński. Jego druga żona również działała w BCh. Przed wyjazdem do Kamiennej Góry Kisiel przez pewien okres był pracownikiem w Przedsiębiorstwie Wodociągów i Kanalizacji w Przemyślu (Kondziołka, 2014). Z polecenia PSL w 1945 r. pracował ponadto w Urzędzie Ziemskim w Przemyślu (AIPNOR, 042/680, s. 8).

Kisiel pochodził z rodziny chłopskiej kultywującej z dziada i pradiada zwyczaje i praktyki religijne. Kwestie te odgrywały w jego życiu istotną rolę, co ukazane zostanie w dalszej części tekstu, podczas przytoczenia pisania przez Kisiela roty przysięgi PPSZ. Otoczenie, w jakim wzrastał Kisiel, cechowały zwyczaje opisane w następujący sposób przez jednego z galicyjskich działaczy ludowych: „Ludność była uczciwa, pracowita, pobożna. O każdej porze roku budziła się ze snu bardzo wcześnie, zazwyczaj z pierwszym pianiem koguta, a każdy dzień rozpoczynała śpiewaniem godzinek. Tak samo mając udać się na spoczynek, nabożną pieśnią dzień kończyła” (Kuraś, 1925, s. 28).

Zasady moralne panujące w środowisku, z jakiego wywodził się Kisiel, kształtowały jego osobowość zgodnie z uwagami zapisanymi przez innego działacza ludowego pochodzącego z tego samego regionu Polski: „Owszem, każdy człowiek nawet w najgorszych warunkach urodzony, może stać się pożytecznym otaczającemu go społeczeństwu, jeżeli tylko zechce nad sobą pracować, a nie wyzbędzie się głębokich zasad moralności i wiary w Boga, jakie wyssał z mlekiem matki, wtedy może wyrobić w sobie charakter i silną wolę, może poznać swój cel prawdziwy i wtedy dopiero staje się naprawdę silnym człowiekiem” (Magryś, 1932, s. 97). Zjawisko kultury ludowej bywa zazwyczaj definiowane jako suma wytworów powstałych w ramach wiejskiej społeczności regionalnej. Czasem postrzegana jest jako zbiór norm, wzorów oraz wartości rozwiniętych przez warstwę chłopską (Wichmanowski, 2020, s. 180).

Po przekroczeniu przez wojska sowieckie dawnej wschodniej granicy Polski Kisiel idealistycznie wierzył, że będzie uczestniczyć wraz z nimi w tworzeniu „Polski wolnej i ludowej”. Był pewien, że zarówno on sam, jak również jego współtowarzysze broni, których określał mia-

nem „żołnierzy bez mundurów”, wniosą istotny wkład w odbudowę kraju (Kisiel, 1969, s. 342). Rozczarowanie nowymi realiami politycznymi przyszło bardzo szybko.

Latem 1945 r. UB uzyskała informacje wskazujące, iż Kisiel, jako komendant BCh działających na terenie powiatów jarosławskiego i przemyskiego w okresie okupacji niemieckiej, był wrogo nastawiony do oddziałów AL oraz nazywał ich „komunistami i zdrajcami narodu polskiego”. Ponadto postrzegano go jako działacza skrajnie antyukraińskiego. W 1945 r. UB w Przemyśle gromadził informacje o prowadzeniu przez Kisielą wrogiej agitacji w stosunku do ustroju komunistycznego oraz ZSRR (AIPNOR, 0094/107, s. 5).

Trafnie zauważył Bogusław Wójcik: „przemawiający w czasie kongresu ludowców w Warszawie w 1946 r. delegat Rzeszowszczyzny, Roman Kisiel, mówił, że lokalne władze, które nie potrafiły zapewnić bezpieczeństwa Polakom w czasie wysiedlania ludności ukraińskiej do ZSRS, koncentrują się na szykanowaniu działaczy PSL: «Przed naszym odjazdem na Kongres na terenie Przemyśla funkcjonariusze bezpieczeństwa zgłaszali się pięciokrotnie po listę delegatów i gości na Kongres. Nie wydałem listy, bo uważałem, że takie ustne zarządzenie nie jest ważne. Po naszym odjeździe przyszli nas aresztować, porozrzucali przy tym amunicję, co mogłoby wskazywać, że była broń»” (Wójcik, 2009, s. 60).

Jan Pisuliński twierdzi, że Kisiel 29 kwietnia 1946 r. został zatrzymany przez UB w Przemyśle, prawdopodobnie z powodu swojej interwencji w sprawie aresztowanych członków BCh, którzy zostali zatrzymani prewencyjnie przed referendum. Pomimo uzyskania w śledztwie zeznań o jego zaangażowaniu w licznych akcjach przeciwko ludności ukraińskiej wkrótce został zwolniony ze względu na zobowiązanie do współpracy, której jednak nie podjął. 7 października 1947 r. ponownie był aresztowany wspólnie z żoną i szwagrem za działalność w WiN, ale sprawa została umorzona w następnym roku (Pisuliński, 2005, s. 118).

W 1947 r. UB prowadzący inwigilację Kisielą uznał, że jego wystąpienie z szeregow PSL miało na celu zapewnienie mu uniknięcia konsekwencji. Według informacji posiadanych przez UB stan taki trwał do 1949 r., a w okresie tym Kisiel zajmował się głównie propagowaniem „szeptanej propagandy antypaństwowej”, krytykując ZSRR i wygłaszając opinie o zbliżającym się kolejnym konflikcie zbrojnym (AIPNOR, 0094/107, s. 5).

Paweł Fornal podaje, że Kisiel od 23 września 1949 r. był informatorem UB o pseudonimie „Korfanty”, pozyskanym z wykorzystaniem materiałów kompromitujących przez st. referenta Sekcji 5 Wydziału IV

WUBP we Wrocławiu chor. Kazimierza Grotowskiego. Po werbunku Kisiel jednak zdołał uciec wraz rodziną z Wrocławia i ukrywał się w województwie rzeszowskim w powiatach przemyskim, jarosławskim i przeworskim, tworząc organizację podziemną (Fornal).

Analiza materiałów znajdujących się w archiwum IPN faktycznie wskazuje, że Kisiel w dniu 23 września 1949 r. po przeprowadzonej z nim rozmowie podpisał własnoręcznie zobowiązanie o współpracy z UB, przyjmując pseudonim „Korfanty”. W raporcie z werbunku znajdują się uwagi funkcjonariusza UB, iż Kisiel chętnie rozmawiał o nieprawidłowościach w gospodarce narodowej i wskazał na pewną kobietę, która w czasie okupacji współpracowała z Niemcami, a w obawie przed ACz uciekła do Wrocławia (AIPNOR, 0094/107, s. 5). Czy Kisiel podjął faktyczną współpracę z UB, czy też była to forma jego gry z aparatem bezpieczeństwa? Autor tekstu nie odnalazł jednak żadnych materiałów i informacji potwierdzających fakt prowadzenia współpracy i przekazywania przez TW ps. „Korfanty” jakichkolwiek informacji w 1949 r. i w ciągu kilku kolejnych lat. Zdaniem autora nie ma materiałów precyzujących rzekome przesłanki kompromitujące Kisiela i brakuje wskazań, jaka mogła być ich „kategoria”: sprawy obyczajowe?, polityczne?, finansowe? Kwestia współpracy Kisiela z UB została opisana w innych dokumentach wytworzonych przez SB w latach sześćdziesiątych, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu.

Istnieją pewne rozbieżności co do daty utworzenia przez Kisiela PPSZ. Autor tekstu w ramach własnych badań oraz dyskusji z kurierem tej organizacji Kondziołką ps. „Kem” przychyliła się do opinii, iż był to rok 1949.

Kondziołka podczas swojej pracy w 1949 r. w Kamiennej Górze kontaktował się z Kisiel, który w tym samym czasie przebywał we Wrocławiu. Na podstawie rozkazu Kisiela Kondziołka rozpoznawał w gronie swoich przyjaciół ewentualnych kandydatów do działalności w PPSZ (Kondziołka, 2014). Również Kisiel, ps. konspiracyjny „Dźwignia”, w trakcie późniejszych zeznań podczas śledztwa prowadzonego przez UB zeznał, że geneza tej organizacji sięga końca 1949 r., kiedy podjął decyzję o ukryciu się. Przebywając na terenie powiatu przemyskiego i analizując pojawiające się informacje o nadchodzącym konflikcie militarnym i rosnącym niezadowoleniu społecznemu, Kisiel rozpoczął organizować struktury podporządkowanej mu organizacji konspiracyjnej. PPSZ miały za cel w przyszłości objąć na wypadek wojny władzę w Polsce po obaleniu ustroju komunistycznego. Dodatkowo utworzenie organizacji dawało Kisielowi możliwość lepszego działania w jej ramach w podziemiu niepodległościowym. Organizacja miała być

utworzona w oparciu o kadry BCh, SL i PSL. Jako zasadniczy kierunek działania Kisiel zaplanował stworzenie struktur PPSZ na terenie województwa rzeszowskiego. Sam awansował się do stopnia pułkownika i komendanta PPSZ, jak również przygotował podstawowe wymagania strukturalno-propagandowe (AIPNOR, 050/1938, t. IV, s. 241).

Zaostrzający się kurs polityki wewnętrznej komunistów w radzieckiej strefie wpływów związany był jednocześnie z rosnącym napięciem w stosunkach międzynarodowych. Polityka Józefa Stalina ukierunkowana była na stworzenie w krajach Europy Środkowo-Wschodniej systemu państw zależnych, przy jednoczesnym wpływie na Niemcy. Działania te również miały aspekt maksymalnego wykorzystania krajów satelickich w sferze gospodarczej oraz przeciwstawienia się potencjalnemu wzrostowi pozycji militarnej i ekonomicznej państw Europy Zachodniej (Friszke, 2003, s. 163). Zasadniczą przesłanką działalności Kisielia była walka z ustrojem komunistycznym, zwalczanie uspołdzielczenia wsi i poparcie dla PSL S. Mikołajczyka. Realizację powyższych celów Kisiel wiązał z wybuchem kolejnego konfliktu zbrojnego (AIPNOR, 05/55, s. 155).

Kisiel, zafascynowany lekturą książki *Powstanie 1863 roku*, na jej podstawie przyjął nazwę swojej organizacji, bowiem na jej kartach odnalazł pewną organizację powstańczą o takiej właśnie nazwie. Zaplanował, iż PPSZ zbudowane zostaną na gruncie chłopskim, gdyż był przekonany, iż przed pierwszą wojną światową rządziła sanacja, po drugiej rządzi robotnicy, a po trzeciej wojnie światowej będą rządzić chłopi. Kadry PPSZ miały być utworzone z byłych żołnierzy AK i BCh. Jednym z priorytetowych celów działalności organizacji miało być przygotowanie gruntu pod zdobycie władzy przez PSL. Kisiel nie zamierzał natomiast organizować akcji z użyciem broni palnej i takie plany budziły sprzeciw młodszych członków organizacji (Koba, 1998, s. 18). Opracował ponadto słowa przysięgi PPSZ, które brzmiały następująco: „Przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej Jedynemu i ziemi broczącej w krwi, Narodowi polskiemu uciemżonemu w jarzmie dyktatury bolszewickiej, że nie skalam imienia Polaka, że będę wiernie służył w szeregach powstańczych. Rozkazy przełożonych i dowódców będę wykonywał szybko i sumiennie. Będę walczył i mścić się tak, abym mógł pomścić śmierć i krzywdy najlepszych synów i córek Ojczyzny pomordowanych w więzieniach i kaźniach UB i NKWD. Tajemnic organizacyjnych i w ogóle co mi jest wiadome o Polskich Powstańczych Siłach Zbrojnych nie zdradzę tak do osób znajomych, jak i krewnych, a w razie zdrady odpowiadam życiem własnym. Biorę sobie za punkt honoru walczyć w szeregach Polskich Powstańczych Sił Zbroj-

nych przeciwko reżimowi komunistycznemu o niepodległość Ojczyzny, tak abym mógł żyć i umierać, jako prawy żołnierz Polski. Tak mi dopomóż Bóg i Przenajświętsza Męka Syna Jego” (AIPNOR, 05/55, s. 154). Wartości, w których wzrastał Kisiel i które były fundamentem jego postawy, jawnie kolidowały z realizowaną przez komunistów polityką.

Kisiel opracował rotę przysięgi PPSZ, pozostając wierny tradycjom ruchu, z którego się wywodził. Nie sposób nie zgodzić się z J. Gmitrukiem twierdzącym, że „od początku swego istnienia chłopski ruch polityczny opierał się na wartościach narodowych, chrześcijańskich i ludowych, aktywnie uczestnicząc w życiu społeczno-politycznym narodu, w pracy i w walce o wolność i suwerenność państwa polskiego, w walce przeciwko krzywdzie i niesprawiedliwości, kształtując postawy patriotyczne i obywatelskie mieszkańców wsi” (Gmitruk, 2013, s. 115). Najbardziej drastycznym aspektem systemu komunistycznego w Polsce było skonsolidowanie haseł propagandowych. Widoczny jeszcze w drugiej połowie lat czterdziestych pluralizm poglądów w życiu publicznym zamarł prawie całkowicie poza nielicznymi publikacjami katolickimi. Dopuszczalną ideologią został tylko i wyłącznie marksizm w dogmatycznym wydaniu i jego interpretacji, oficjalnie głoszony poprzez hasło marksizmu-leninizmu (Kaczmarek, 2014, s. 587).

Kisiel pozyskiwał nowych członków organizacji i realizował czynności związane z tworzeniem struktur PPSZ. Jednym z pierwszych, który zgłosił akces w szeregi PPSZ, był były funkcjonariusz UB Henryk Tadda. Przyjęty został do PPSZ w styczniu 1951 r. wraz ze swoją żoną Janiną. Przyjął ps. „Słowik” i funkcję komendanta obwodu przeworskiego. Natomiast żona H. Taddli odpowiadała w PPSZ za system łączności. Tadda przy wykorzystaniu swoich kontaktów w UB werbował między innymi aktualnych lub byłych funkcjonariuszy do współpracy z PPSZ. Jednym z nich był były funkcjonariusz UB w Przeworsku Walerian Lichtarski (AIPNOR, 050/1932/2, s. 56).

Latem 1951 r. Kisiel zwerbował w szeregi organizacji oficera Wojska Polskiego kpt. Kazimierza Zakrzewskiego, który zajmował stanowisko dowódcy kompanii w jednej z jednostek wojskowych w Przemysłu. K. Zakrzewski był spokrewniony z innym członkiem tej organizacji Wiesławem Woszczakiem i dzięki niemu po raz pierwszy spotkał się z Kisielą w Zagórzcu w marcu 1950 r. Do ich następnego spotkania doszło w lipcu 1951 r. w Piotrkowie. W trakcie tego spotkania Zakrzewski złożył przed Kisielą przysięgę i obrał pseudonim konspiracyjny „Wiech” (AIPNOR, 050/1938/1, s. 158–160).

Czas od końca 1950 r. do wczesnej jesieni 1951 r. to okres aktywnej działalności Kisiela na terenie wschodniej części województwa rze-

szowskiego. W obawie przed aresztowaniem często zmieniał miejsca pobytu, pozostawał w ukryciu, a kontaktował się głównie z osobami, jakie znał z czasów okupacji i działalności w BCh. W październiku 1950 r. Kisiel ukrywał się w Zagórzcu w domu Kołczów. Pobyt w Zagórzcu wykorzystał jako postój w drodze do Manasterza, gdzie mieszkała jego rodzina. Pozostawił również list, który polecił dostarczyć do H. Tadli przebywającemu w tym czasie w Hucisku (AIPNOR, 042/680, s. 1–2).

Istnieją przesłanki do przyjęcia tezy, iż UB wpadł na trop działalności Kisiela po aresztowaniu w lutym 1951 r. w Sońnicy koło Jarosławia jego bliskiego współpracownika Andrzeja Nowaka. Wymownym sygnałem było następnie tajemnicze uwolnienie Nowaka i jego ucieczka. Jako zastępca Woszczaka dużo wiedział o PPSZ i mógł informować UB (Koba, 1998, s. 58–59). Podobne przypuszczenia towarzyszyły Kisielowi i dlatego wydał on polecenie zlikwidowania Nowaka pod zarzutem nieuprawnionego opuszczenia miejsca pobytu i zdrady organizacji (AIPNOR, 0094/107, s. 14).

Plany Kisiela były ukierunkowane na jak największe rozbudowanie organizacji pod względem liczebnym. Celu tego nie zdołał dokonać, ponieważ od chwili rozpoczęcia konspiracyjnej działalności PPSZ były praktycznie kontrolowane przez agenturę Wydziału III WUBP w Rzeszowie oraz Departamentu III MBP (AIPNOR, 05/55, s. 155). Zakres tych działań cechował aktywność komunistycznego aparatu represji.

Do 1948 r. UB kierował swoje zainteresowania na ugrupowania negujące reżim komunistyczny, po 1948, wraz z uwzględnieniem teorii rozgałęzionych spisków, próbował penetrować całe społeczeństwo (Friszke, 2003, s. 203). Informatorzy UB przekazywali dane o zamiarach Kisiela nawiązywania kontaktów międzynarodowych. Według informacji agenturalnych kontakty międzynarodowe były nawiązywane przez mieszkankę Przemyśla Petronelię Łoziak. Wymieniona miała mieć rzekomo krewnego pracującego w jednej z ambasad na terenie Polski. Według informacji posiadanych przez UB Kisiel również w tym okresie nawiązywał kontakty z organizacjami podziemnymi, które miały utrzymywać kontakty międzynarodowe. W efekcie tych starań miał organizować miejsca zrzutów z samolotów środków pola walki. Agent ps. „Krysia” donosił, że kpt. Zakrzewski dostarczał dla PPSZ z magazynów wojskowych rakietnice, amunicję i mapy (AIPNOR, 050/1938, s. 127).

W listopadzie 1951 r. Kisiel ukrywał się między innymi w Kańczuzie w gospodarstwie Karoliny Kował. W obawie przed UB czasowo przebywał ponadto w pobliskiej Sieteszy. Sytuacja ta była pokłosiem informacji, iż UB planuje akcje przeciwko jego organizacji w okolicach Manasterza. W opinii Kisiela informacje te jasno sugerowały, że UB rozpracowywało PPSZ (AIPNOR, 050/1938, s. 244).

Przez kilka ostatnich tygodni 1951 r. Kondziołka ps. „Kem” na rzeckome zlecenie Kisiela realizował zadania kurierskie inspirowane w całości przez UB. Realizowane one były przez UB faktycznie w trakcie kombinacji operacyjnej przy wykorzystaniu agenta ps. „Robak”, który w kontaktach z kurierem PPSZ występował pod pseudonimem „Mieczysław”. W ramach kombinacji operacyjnej UB rozpoznawał działalność Kondziołki. Ostatnim etapem działań UB miało być rozbitcie PPSZ i aresztowanie jej członków (AIPNOR, 05/55, s. 160).

Jako jeden z pierwszych zatrzymany został 3 listopada 1951 r. kpt. Zakrzewski. Do UB zaczęły wpływać donosy pisane przez pozostających w nieformalnym związku Janinę Tadle i Woszczaka, w których informowali o miejscach pobytu Kisiela. Zamierali ułatwić UB aresztowanie Kisiela, po czym sami planowali się ujawnić. J. Tadle zaczęła postrzegać Kisiela jako człowieka, który otumaniał ludzi i pod przykryciem działalności politycznej wyłudzał od nich noclegi, żywność i pieniądze. Na decyzję Tadle wpłynął fakt, iż była w ciąży z Woszczakiem. UB w dniu 2 grudnia 1951 r. aresztował Woszczaka i J. Tadle w czasie podróży podstawionym w tym celu samochodem wojskowym w Muniu. 8 grudnia 1951 r. w Przemyślu UB aresztował Kisiela (Koba, 1998, s. 62–63).

W dniu 31 stycznia 1952 r UB aresztowało pozostałych członków PPSZ, co w praktyce oznaczało koniec jej działalności. W tym dniu aresztowano łącznie 75 osób podejrzanych o działalność w PPSZ. Rewizje oraz aresztowania dokonane przez UB skutkowały przejściem dokumentów PPSZ w postaci archiwum Kisiela, na które składały się różne dokumenty tej organizacji. Ponadto skonfiskowano jeden karabin KbK i trzy automaty PP (AIPNOR, 050/1938, s. 186).

UB, oceniając swoje działania w zakresie rozpracowania PPSZ, stwierdził, że czynności śledcze były efektem wcześniejszych pozytywnie zaplanowanych czynności operacyjno-rozpoznawczych. Największym wyzwaniem dla UB było w trakcie inwigilacji PPSZ uplasowanie w jej strukturach agentury i zneutralizowanie aktywności jej kierownictwa (AIPNOR, 05/55, s. 161–162). Kisiel w czasie pierwszych przesłuchań próbował różnych wybiegów celem oszukania funkcjonariuszy UB prowadzących śledztwo, np. odgrywał rolę wariata oraz głuchoniemego – nie dało to jednak żadnego efektu (Kondziołka, 2014).

Wojskowy Sąd Rejonowy w Rzeszowie wyrokiem z 3 kwietnia 1953 r. orzekł następujące kary: Kisiel – kara śmierci, Zakrzewski – kara śmierci, Tadle – kara śmierci, Woszczak – kara śmierci. W wyniku apelacji złożonych przez adwokatów doszło do zmiany orzeczonych wyroków: Kisiel – piętnaście lat pozbawienia wolności, Zakrzewski – siedem

lat pozbawienia wolności, Woszczak – piętnaście lat pozbawienia wolności (Koba, 1998, s. 64). Ogłoszona amnestia skutkowałą dalszym złagodzeniem wyroków dla członków PPSZ. 9 grudnia 1955 r. zwolniono z więzienia Zakrzewskiego. Woszczak został warunkowo zwolniony 12 czerwca 1956 r., Tadla opuścił więzienie 10 listopada 1956 r., natomiast Kisiel zwolniony został z odbywania kary pozbawienia wolności 12 grudnia 1956 r. (Koba, s. 65–66).

Po wyjściu z więzienia Kisiel zawarł po raz trzeci związek małżeński, mieszkał przez pewien okres w Radymnie, a następnie w Przemyślu, gdzie krótko pracował w przedsiębiorstwie wodociągów. W rozmowach z bliskimi mu osobami zwierzał się, że jest cały czas obserwowany przez SB. Polityka ciągle była w obrębie jego zainteresowania. W rozmowach ze swoim dawnym kurierem z PPSZ Kondziołką ps. „Kem” twierdził, że podjął starania o przyjęcie w szeregi PZPR, ale mu odmówiono. Chciał rozpoznawać działalność partii od wewnątrz i w związku z tym zachęcał swojego dawnego kuriera do wstąpienia w szeregi PZPR i przekazywania mu informacji o sytuacji w partii (Kondziołka, 2014).

Najbliższa rodzina Kisiela była poddawana szykanom ze strony władz komunistycznych. On sam pośród swoich krewnych miał opinię człowieka, który poświęcił życie i losy swojej rodziny w walce o wolność Polski. Wśród jego krewnych byli jednak i tacy, którzy uważali go za człowieka z zaburzeniami psychicznymi powstałymi w wyniku pobytu w więzieniu i śledztwa, któremu był poddany (AIPNOR, 00733/573, s. 1–3).

W 1957 r. organy bezpieczeństwa odnotowały, iż Kisiel podejmuje pierwsze kroki celem rehabilitacji swojej osoby i uzyskania odszkodowania za wcześniejszą działalność polityczną oraz pobyt w więzieniu. Wstępuje do ZBOWiD, w którym zostaje przewodniczącym Zarządu Powiatowego w Przemyślu. W 1965 r. SB ponownie zainteresowała się jego osobą. Według dokumentów Wydziału III KW MO w Rzeszowie Kisiel jako TW ps. „Roman” pozyskany został do współpracy celem przekazywania informacji do Sprawy Operacyjnego Rozpracowania krypt. „Sprawca”. Z dokumentów SB wynika, że za pierwszy rok współpracy TW ps. „Roman” oceniany był pozytywnie. Jednocześnie SB realizowała ciągłą kontrolę Kisiela, stosując obserwację, kontrolę korespondencji oraz środki techniki operacyjnej. Szukano zarazem na jego osobę materiałów kompromitujących, odnotowując jego rzekome skłonności do kobiet oraz alkoholu (AIPNOR, 0094/107, s. 9–10).

Warto w tym miejscu poświęcić nieco więcej uwagi materiałom aparatu bezpieczeństwa poświęconym współpracy Kisiela z SB jako TW ps. „Roman”. W materiałach tych nie odnajdujemy wyjaśnienia, gdzie, kie-

dy i na jakiej podstawie Kisiel został „podjęty” do współpracy z SB. Zdaniem piszącego te słowa brakuje formalnych dokumentów, takich jak raport o werbunek i raport z werbunku. Brakuje jakichkolwiek dokumentów związanych z planem szkolenia, wykorzystania i systemu łączności. Brakuje zasadniczego dokumentu, to jest własnoręcznie podpisanego oświadczenia o współpracy z SB i obraniu pseudonimu, zgody na realizację zleczanych przez SB zadań i zachowania faktu współpracy w tajemnicy przed osobami trzecimi. Niestety na tak skonstruowane uwagi nie odnajdujemy w dokumentach SB odpowiedzi.

W 1967 r. SB negatywnie oceniała Kisiela jako TW ps. „Roman”. W drugiej charakterystyce sporządzonej za kolejny rok współpracy odnotowano, że współpraca z TW ps. „Roman” jest niesystematyczna, nieefektywna i nie przynosi zakładanych celów. Powodem przedmiotowej oceny była stwierdzona przez SB nielojalność TW ps. „Roman”, gdyż Kisiel między innymi nie chciał donosić na jednego z byłych dowódców podziemia zbrojnego z lat okupacji niemieckiej, który był przez SB rozpracowywany. Kisiel w tej charakterystyce został oceniony jako TW, który przekazywał fałszywe informacje lub je zmyślał. Informacje przekazywane przez TW ps. „Roman” zostały ponadto ocenione jako ogólne i mało istotne (AIPNOR, 0094/107, s. 11).

W 1970 r. SB uznała, że Kisiel w roli TW ps. „Roman” pomimo posiadania możliwości działań informacyjnych i rozpracowywania środowisk osób związanych z dawnym podziemiem niepodległościowym nie realizuje poprawnie zleczanych zadań. Prowadzona równolegle kontrola jego osoby wskazywała na brak lojalności wobec SB (AIPNOR, 0094/107, s. 47).

W 1991 r. Sąd Wojewódzki w Rzeszowie stwierdził nieważność wyroku byłego Wojskowego Sądu Rejonowego w Rzeszowie z 3 kwietnia 1953 r. oraz postanowienia Naczelnego Sadu Wojskowego z 9 września 1953 r. w stosunku do Kisiela i uznał, że zarzucana mu kontrrewolucyjna działalność w PPSZ od 1950 do 1951 r. była w rzeczywistości działaniem na rzecz niepodległego bytu państwa polskiego (AIPNOR, 733/101, s. 20).

Zakończenie

Stalinizacja Polski w latach 1948–1955 była ekstremalną próbą stworzenia w kraju modelu politycznego, gospodarczego, społecznego i kulturowego wzorowanego na rozwiązaniach sowieckich. Zakres zniewolenia Polski dotarł w tym czasie do punktu kulminacyjnego. Polska została pozbawiona suwerenności, a przyjęty system monopartyjnego

kierowania krajem przez komunistów ukierunkowany został na destabilizację dotychczasowej tożsamości społeczno-kulturalnej społeczeństwa polskiego. Trwale zakorzenienie stalinizmu w Polsce skutkowałoby procesem niszczenia tkanek społecznych i sowietyzacja kraju miałaby dużo szerszy zasięg, a przerwanie ciągłości kultury i tradycji byłoby niezmiernie trudne do odtworzenia (Friszke, 2003, s. 214).

Roman Kisiel ps. „Korfanty”, „Sęp”, „Dźwignia” był jednym z tych, którzy przeciwstawili się narzucanemu przy pomocy bagnetów sowieckich ustrojowi Polski po 1945 r. Był również tym, który podobnie jak i wielu innych naiwnie wierzył w pomoc sojuszników z Zachodu. W postępującym procesie stalinizacji Polski działalność tak nielicznej i słabej organizacji, jak PPSZ ukierunkowane na demontaż komunizmu w Polsce, była praktycznie nierealna. W tym aspekcie można postrzegać Kisiel jako działacza politycznego i konspiratora, który błędnie interpretował sytuację w Polsce i na świecie. Kontrowersje dotyczące jego osoby w opinii wielu badaczy związane są z jego działalnością wobec oddziałów UPA i ludności ukraińskiej w latach okupacji i po jej zakończeniu. Są to kontrowersje zdaniem autora tekstu adekwatne do emocji towarzyszących zawiłym i bolesnym stosunkom polsko-ukraińskim w XX w. Postać Kisiel jest poddawana krytyce w aspekcie jego skomplikowanych kontaktów z komunistycznym aparatem bezpieczeństwa. Dokumenty z lat sześćdziesiątych wytworzone przez SB zdają się świadczyć o jego współpracy z SB. Czy jednak nie była to specyficzna forma gry zaplanowanej przez Kisiel? Niestety nie można na tak skonstruowane pytanie odpowiedzieć w sposób jednoznaczny.

W dokumentach źródłowych można wytypować lapidarne informacje pochodzące od osób współpracujących z Kisielem, iż postrzegali go negatywnie, jako osobę, która działalność konspiracyjną traktowała do realizacji partykularnych celów, takich jak utrzymanie i zarobkowanie. Należy jednak kategorycznie zaznaczyć, że analiza dokumentów wytworzonych przez komunistyczny aparat represji, a dotyczących działalności PPSZ nie umożliwia w jakimkolwiek zakresie potwierdzenia tych insynuacji. Pewne trudności powoduje ocena życia prywatnego Kisiel – w świetle dokumentów aparatu bezpieczeństwa można postrzegać go jako człowieka mającego skłonności do alkoholu i kobiet, o czym wspomniano powyżej. W dokumentach tych nie można jednak odnaleźć wytłumaczenia tych informacji ze względu na ich lakoniczność i małą precyzyjność. Badaczowi trudno wyjaśnić prywatne wątki w życiu Kisiel – trzykrotne małżeństwo, co może być postrzegane jako kolizja z wartościami chrześcijańskimi i postawą ideową. W tym przypadku brakuje w dokumentach UB informacji na ten temat, co również stanowi dowód na pewne luki w rozpracowaniu jego osoby.

Polityczne i ideologiczne przesłanki działalności Kisiela motywujące go do trwania w opozycji do komunistów oraz walki o Polskę niezależną i demokratyczną wynikały z jego przekonania, iż wolna Polska może powstać tylko wtedy, kiedy o jej rządach decydować będzie „lud”. Dla Kisiela niepodległe państwo stanowiło najwyższą wartość – podobnie jak dla wielu innych ludowców. Był przekonany, że to właśnie chłopcy mogą uczynić Polskę wolną i sprawiedliwą. Kisiel, podobnie jak inni ludowcy w przeszłości, w obliczu zagrożenia państwa stanął do walki o demokrację i wolność. W rezultacie poniósł określone konsekwencje.

Współpracujący z Kisielom członkowie PPSZ byli przekonani, że walczyli o Polskę wolną i demokratyczną. Z ich wspomnień, przedstawianych po wielu latach od zakończenia II wojny światowej, wynika, iż w ich ocenie działalność w PPSZ miała sens. Czekali na wybuch nowej wojny, która przyniesie Polsce wolność, i byli przekonani, że doprowadzą w perspektywie do obalenia ustroju. Ponadto wierzyli również w to, że Kisiel nigdy ich nie oszukał. Wyrażali swojej przekonanie, że realia lat, w jakich działały PPSZ, oraz przemoc komunistycznego aparatu bezpieczeństwa wymuszały na Kisielu określone metody działania (Kondziołka, 2014).

Bibliografia

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej, Oddział Rzeszów (AIPNOR). 050/1938, Charakterystyka Romana Kisiela z dnia 26 czerwca 1951 r.
- AIPNOR. 042/680, Protokół przesłuchania świadka Romana Kisiela z dnia 5 marca 1952 r.
- AIPNOR. 050/1938, T. IV, Protokół przesłuchania podejrzanego Romana Kisiela z 8 grudnia 1951 r.
- AIPNOR. 050/1938, T. V, Raport do Departamentu III Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego z 31 stycznia 1952 r.
- AIPNOR. 050/1932/2, Protokół przesłuchania podejrzanego Henryka Tadli z dnia 1 grudnia 1951 r.
- AIPNOR. 050/1938/1, Protokół przesłuchania podejrzanego Kazimierza Zakrzewskiego z dnia 3 listopada 1951 r.
- AIPNOR. 05/55, Charakterystyka nr 35 reakcyjnej organizacji pod nazwą Polskie Powstańcze Siły Zbrojne.
- AIPNOR. 042/680, Protokół przesłuchania podejrzanego Bronisławy Kołcz z dnia 1 stycznia 1952 r.
- AIPNOR. 050/1938, Doniesienie agenta ps. „Krysią” z dnia 13 czerwca 1951 r.
- AIPNOR. 0094/107, Raport do Szefa WUBP w Rzeszowie z dnia 11 sierpnia 1949 r.
- AIPNOR. 0094/107, Notatka służbowa dotycząca Kisiel Roman s. Wincentego, ur.1916 r., s. 14.
- AIPNOR. 0094/107, Charakterystyka Tajnego Współpracownika ps. „Roman” z dnia 28 kwietnia 1966 r.
- AIPNOR. 0094/107, Wniosek o wyeliminowanie TW ps. „Roman” z czynnej sieci agenturalnej z dnia 2 stycznia 1970 r.

- AIPNOR. 00733/101, Postanowienie Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 14 sierpnia 1991r.
- AIPNOR. 00733/573, Pismo do Sądu Wojewódzkiego w Rzeszowie z dnia 1 listopada 1991 r.
- Fornal, P. (b.d.w.). *Michał Barć (1903–1979), żołnierz ZWZ-AK, informator, agent celny, tajny współpracownik UB-SB o pseudonimach „Andrzej” i „Bąk”*. Pobrane 11 listopada 2020 z <http://www.polska1918-89.pl/pdf/michal-barc-1903%E2%80%931979,-zolnierz-zwz-ak,-informator,-agent-celny,-tajny,4986.pdf>.
- Friszke, A. (2003). *Polska. Losy państwa i narodu 1939–1989*, Wyd. Iskry, Warszawa.
- Gmitruk, J. (2013). *Zasady i symbole polskiego ruchu ludowego, Myśl Ludowa*, nr 5, Wyd. Ludowe Towarzystwo Naukowo-Kulturalne, Warszawa.
- Grosicka, M. (2009). *Walka o demokrację. Polskie Stronnictwo Ludowe w latach 1945–1947, Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, nr 10–11, Wyd. IPN, Warszawa.
- Kaczmarek, R. (2014). *Historia Polski 1914–1989*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.
- Kisiel, R. (1969). *Bez munduru. My żołnierze*, Wyd. Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Koba, M. (1998). *Polskie Powstańcze Siły Zbrojne*, (praca magisterska obroniona na WSP w Rzeszowie), Rzeszów.
- Kondziołka, E., Relacja z dnia 4 września 2014 r.
- Kondziołka, E., Relacja z dnia 9 października 2014 r.
- Kondziołka, E., Relacja z dnia 18 maja 2014 r.
- Kondziołka, E., Relacja z dnia 24 maja 2014 r.
- Kuraś, F. (1925). *Przez ciernie żywota*, Wyd. J. Mortkowicza, Częstochowa.
- Magryś, F. (1932). *Żywoć chłopca działacza*, Wyd. Skł. gł. druk. nauk. we Lwowie, Lwów.
- Pisuliński, J. (2005). *Konflikt polsko-ukraiński w powiecie przemyskim zimą i wiosną 1945 roku i udział w nim grupy Romana Kisiela „Sępa”, Pamięć i Sprawiedliwość*, nr 4/2 (8), Wyd. IPN, Warszawa.
- Wichmanowski, M. (2020). *Obraz kultury chłopskiej w myśli politycznej wybranych partii ludowych działających w II Rzeczypospolitej, Nowa Polityka Wschodnia*, nr 2 (25), Wyd. A. Marszałek, Toruń.
- Wójcik, B. (2009). *Nie walczymy pięścią, ale ideą...*, *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, nr 10–11, Wyd. IPN, Warszawa.

Political and ideological motivations of Roman Kisiel's activity, code names "Sęp" [Vulture] and "Dźwignia" [Lever]. A case study

Abstract

Roman Kisiel was born in 1916 in the small village of Bystrowice near Jarosław. Before the outbreak of World War II, he worked as a merchant. He also served in the Polish Army. During the war, Kisiel was active in the armed underground against the Nazi Germans who occupied Poland. He was the commander of an armed detachment that also defended the Polish population against attacks by the Ukrainian Insurgent Army troops. He continued his political and underground activities after the end of World War II. For many years he was involved in the Polish People's Party. After 1945, as an independence campaigner and organiser, he was keenly surveilled by the communist repres-

sion apparatus. At that time, Poland found itself in the sphere of influence of the USSR, which forcibly imposed a new political, social, and economic system. After the end of World War II, Kisiel was arrested and persecuted many times by the communist authorities. Being convinced of the upcoming international conflict, he founded an armed independence organization called the Polish Insurgent Armed Forces. Its goal was to fight for a free and independent Poland. This organization was infiltrated by the communist repression apparatus: as a result, Kisiel and his associates were deprived of their liberty. After his release, Kisiel continued to be persecuted by the political authorities and was of interest to the totalitarian state. His opponents accused him of treason and pursuing private goals. His close associates valued him for being faithful to his ideals and for devoting his life to fighting for a democratic Poland. The figure of Roman Kisiel is appreciated by many researchers, yet he also has strong opponents.

Key words: Roman Kisiel, Polish Uprising Armed Forces, communist repression apparatus, crackdown, independence underground, underground movement, democracy